

АНТОНІМІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНІЙ
ТЕРМІНОСИСТЕМІ

© Олена Кучеренко, 2002

У статті розглянуто явище антонімії в сучасній українській пожежно-технічній терміносистемі. Відношення протилежності виражено в пожежно-технічній термінології лексичними та словотвірними засобами. Антонімічні пари набувають певної семантичної ознаки лише у складі пожежно-технічного терміносполучення. Антонімічність свідчить про розвиток пожежно-технічної термінології.

Antonymy in the Modern Ukrainian Fire-Technical System of Terms. The Fire Safety Academy of Ukraine. The article describes the phenomenon of antonymy (presence of antonyms) in the modern Ukrainian Fire-technical system of terms. In fire-technical terminology correlation of opposition is expressed by lexical and word-building means. The pairs of the antonyms acquire the definite semantic feature only in the composition of fire-technical terms. Presence of antonyms shows development of fire-technical terminology.

Антонімія, так само як синонімія, – важлива ознака організації термінів у терміносистему. На думку більшості мовознавців (Панько Т., Даниленко В., Шмельов Д. та ін.), антонімічні відношення характеризують термінологію так само, як загальнолітературну мову. “Антонімія як семасіологічна категорія невід’ємна від термінологічних систем, що номінативно систематизують наукові поняття – складну й багатопланову мережу протиставлянь, суттєво впорядковуючи тим самим термінологічну сферу” [4, с.188]. Враховуючи дослідні результати прихильників явища термінологічної антонімії, вважаємо її наслідком постійного розвитку, збагачення та упорядкування термінології.

Завдяки антонімічним відношенням вичерпніше визначається місце термінів, їх взаємозалежність та взаємодія в межах термінологічної системи.

Відношення протилежності виражено в пожежно-технічній терміносистемі лексичними та словотвірними засобами. Лексичні антоніми, що застосовувано в досліджуваному масиві термінолексики, можуть бути загальнолітературними: внутрішній/зовнішній (пор.: внутрішній протипожежний водогін/зовнішній протипожежний водогін; внутрішній пожежний кран/зовнішній пожежний кран; внутрішня пожежа/зовнішня пожежа), верхній/нижній (пор.: верхня концентраційна межа поширення полум’я/нижня концентраційна межа поширення полум’я), простий/складний (пор.: проста вогнегасна речовина/складна вогнегасна речовина), локальний/масовий (пор.: локальна пожежа/масова пожежа). Подібні антонімічні пари набувають певної семантичної ознаки лише у складі терміносполучення.

Лексичний засіб найменування протилежних пожежно-технічних понять досить продуктивний у межах окремого гнізда (наприклад, горіти/гасити, горіння/гасіння, займання/погасання тощо).

Мікрополя, які створюють антонімічні пари, характерні саме для аналізованої терміносистеми. Деякі приклади наявних антонімічних відносин, що свідчать про їх своєрідність в межах досліджуваної терміносистеми, презентуємо у таблиці 1.

Таблиця 1.

ручний	 автоматичний лафетний	ручна установка пожежогасіння/ автоматична установка пожежогасіння ручний пожежний сповіщувач/ автоматичний пожежний сповіщувач
переносний	 пересувний причіпний	переносний вогнегасник/пересувний вогнегасник
		переносна мотопомпа/причіпна мотопомпа
основний ≠ спеціальний		основні пожежні автомобілі/спеціальні пожежні автомобілі
добровільний ≠ професійний державний		добровільна пожежна охорона/професійна пожежна охорона, державна пожежна охорона
маршовий ≠ рухомий		маршові сходи/рухомі сходи

Хоча антонімічні відношення, представлені в таблиці, можуть схарактеризувати і загальнотехнічну термінологію (пор.: ручний/автоматичний; переносний/пересувний та ін.), антонімічність автоматичний ≠ ручний ≠ лафетний; пересувний ≠ переносний ≠ причіпний тощо властива в наведених терміносполученнях виключно пожежно-технічній (пор.: ручний ствол ≠ лафетний ствол; переносний вогнегасник ≠ причіпний вогнегасник та ін.), бо обсяг поняття кожного з них регламентовано внутрішніми відносинами в терміносистемі.

Іншомовні лексичні деривати також творять антонімічні пари (пор.: динаміка/статика – динаміка пожежі/статика пожежі; екзогенний/ендогенний – екзогенна пожежа/ендогенна пожежа; максимальний/мінімальний – максимальний водовпуск/мінімальний водовпуск тощо).

Проте чисельно переважають словотвірні антонімічні засоби. Передусім для вираження протилежних понять в однокорених антонімічних парах використовувано префіксальний спосіб творення. Задіяно українські префікси, наприклад, не-/-; без-/-; пере-/недо-; проти-/- тощо та іншомовні: де-(дез)-.

Українські префікси:

не-	—	негорючий/горючий (негорючість/горючість); небезпечний/безпечний (небезпека/безпека); незаймистий/займистий (незаймистість/займистість); нешкідливий/шкідливий (нешкідливість/шкідливість); неводостійкий/водостійкий (неводостійкість/водостійкість); ненапірний/напірний; несвітний/світний; нерозчинний/розчинний (нерозчинність/розчинність) тощо.
без-	—	безполумєневий/полумєневий; безвогневий/вогневий (безвогне горіння/вогне горіння)
проти-	—	протипилівий/пилівий; протидимний/димний
пере-	недо-	перенапружений/недонапружений (перенапруження/недонапруження); перевантажений/недовантажений (перевантаження/недовантаження); перегрівання/недогрівання

Іншомовні префікси:

де-(дез-)	—	децентралізація/централізація (децентралізований/централізований, децентралізований метод технічного обслуговування/централізований метод технічного обслуговування); дезактивація/активація; дезінфікувати/інфікувати
-----------	---	--

Префікси де-(дез-) виступають в наведених терміносполученнях алофонами.

Очевидно, що префіксація слугує активним способом вираження антонімічних відносин в терміносистемі.

Кореляція перших компонентів складних слів також презентує явище пожежно-технічної антонімії. Серед них власне українські компоненти:

легко-	важко-	легкозаймистий/важкозаймистий (легкозаймиста речовина/ важкозаймиста речовина)
високо-	низько-	високократний/низькократний (високократна піна/низькократна піна)
багато-	мало-	багатоповерховий/малоповерховий (багатоповерхова будівля/малоповерхова будівля)

та запозичені:

макро-	мікро-	макрорайон/мікрорайон
авто-	—	автонасос/насос, автодрабина/драбина, автоцистерна/цистерна, автопідйомник/підйомник

Другий компонент складних термінів (кореневий) також виражає антонімічність (пор.:

пожежобезпека/пожежонебезпека (пожежобезпечний/пожежонебезпечний);
 димоутворення/димопридушення;
 самозаймання/самозагасання (самозаймистий/самозагаслий);
 тепловиділення/теплопоглинання;
 газопрониклий/газонепрониклий (газопроникність/газонепроникність);
 газоутворення/газопоглинання

тощо). Складні терміни з компонентами пожежо-, димо-, само-, тепло-, газо- представляють лексичну та словотвірну антонімію.

Довести регламентованість, модельованість антонімічних та синонімічних відношень в межах пожежно-технічної терміносистеми можна за допомогою представлених термінів складних слів, першим елементом яких є компонент водо-.

Антоніми:

- 1) водозабірний ≠ водорозбірний (водозабірна арматура/водорозбірна арматура);
- 2) водовпуск ≠ водовипуск (водовпускний/водовипускний);
- 3) водопоглинальний ≠ водорозпилувальний;
- 4) водонабірний ≠ водорозподільний;
- 5) водовідведення ≠ водоподача (водовідвідний/водопідвідний);
- 6) водопроникний ≠ водонепроникний (водопроникність/водонепроникність);
- 7) водорозчинний ≠ водонерозчинний (водорозчинність/водонерозчинність);
- 8) водоуловлюваний ≠ водовідштовхувальний;
- 9) водоскид ≠ водоприймач.

Синоніми:

- 1) водопоглинальний/водовбирний;

2) водоприймач/водозбірник.

Представлено дев'ять антонімічних пар, в яких для вираження відношень протилежності застосовано як лексичні, так і словотвірні засоби.

Отже, для сучасної української пожежно-технічної терміносистеми явище антонімії спостережено на лексичному та словотвірному рівнях. Антонімічність свідчить про розвиток пожежно-технічної термінології, про процеси взаємодії в межах окремої субмови.

1. Даниленко В.П. *Терминология современного языка науки // Терминоведение и терминография в индоевропейских языках.* - Владивосток, 1987. - С.61-66. 2. Даниленко В.П., Скворцов Л.И. *Нормативные основы унификации терминологии // Культура речи в технической документации.* - М., 1982. - С.5-35. 3. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. *Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти* / - К.: Вид. Дім "KM Akademia", 2000. - 218с. 4. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. *Українське термінознавство.* - Львів: Світ, 1994. - 216с. 5. Шмелёв Д.Н. *Очерки по семасиологии русского языка.* - М.: Просвещение, 1964. - 244с.

Оксана Вацеба

Львівський державний інститут фізичної культури

ВПЛИВ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

© Оксана Вацеба, 2002

В статті розкрито особливості формування науково-методичної літератури з фізичного виховання та спорту в Україні в 20-30-і роки ХХ століття, проаналізовано специфіку видання спеціалізованих книжок в Східній та Західній Україні за кількістю найменувань, накладом та мовою видання. Показано вплив видавничої діяльності на розвиток галузевої термінології.

Peculiarities features of formation of the scientific – methodical literature in physical training and sports in Ukraine in 1920-1930, the specificity of issuing of the specialized books in Eastern and Western Ukraine by quantity of the titles, circulation and language of issuing is being analyzed in the article. Influence of publishing on development of a branch nomenclature is rotined.

Чи не найскладніші процеси, пов'язані з утвердженням української мови, відбуваються у такій важливій для державного будівництва сфері як фізична культура і спорт. До сьогодні проблемною залишається сфера спеціалізованих друкованих засобів масової інформації, видавництво фахової літератури й пов'язаний з цим розвиток спортивної термінології.

Комплексність підходів до розв'язання таких питань передбачає уважне вивчення та дослідження історії формування української науково-методичної думки в ділянці фізичного виховання і спорту та розвитку профільної літератури.